

Online Research @ Cardiff

This is an Open Access document downloaded from ORCA, Cardiff University's institutional repository: <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/139343/>

This is the author's version of a work that was submitted to / accepted for publication.

Citation for final published version:

James, E. Wyn 2021. Tribannau Caerdydd. Y Dinesydd (456) file

Publishers page:

Please note:

Changes made as a result of publishing processes such as copy-editing, formatting and page numbers may not be reflected in this version. For the definitive version of this publication, please refer to the published source. You are advised to consult the publisher's version if you wish to cite this paper.

This version is being made available in accordance with publisher policies.

See

<http://orca.cf.ac.uk/policies.html> for usage policies. Copyright and moral rights for publications made available in ORCA are retained by the copyright holders.

Llys a Llan

Colofn sy'n crwydro ar hyd
mexydd llên, crefydd a hanes
yng Nghaerdydd a'r Fro

Yr Athro E. Wyn James

Tribannau Caerdydd

Wrth drafod tribannau Morgannwg yn y golofn hon yn rhifyn diwetha'r *Dinesydd*, nodais mai un o'u nodweddion pennaf oedd eu brogarwch. Ys dywedodd yr Athro G. J. Williams, 'Canfyddir ynddynt [...] [g]ariad mawr at Forgannwg a'i phethau – pentrefi gwyngalchog y Fro, hen gartrefi'r Blaenau. [...] Cânt hwyl wrth fydryddu enwau lleoedd, fel petaent yn eu hanwesu – ni chredaf fod yr ymdeimlad hwn mor amlwg yng nghanu gwerin yr un rhanbarth arall.' Ond er bod lluo o enwau lleoedd yn y cannoedd o dribannau sydd yng nghasgliad Tegwyn Jones, *Tribannau Morgannwg* (1976), mewn dau driban yn unig y sylwais ar yr enw 'Caerdydd'.

(a) Triban y ddwy lygodyn

Mae llawer o hiwmor a digrifwch yn perthyn i dribannau Morgannwg, a gwelir hynny'n glir yn y cyntaf o'r ddau driban sy'n enwi Caerdydd. Cerdd ffwlbrï ydyw, nid yn annhebyg i'r math o gerddi a gysylltw'n ag Edward Lear yn y Saesneg ac Idwal Jones yn y Gymraeg. Y mae hefyd yn perthyn i'r dosbarth helaeth hwnnw o dribannau sy'n agor â'r geiriau 'Mi welais' neu 'Mi welaf' (neu ryw amrywiad tafodieithol arnynt, megis 'Fi welas' neu 'Fi wela'). Fe'i codwyd gan Tegwyn Jones o'r casgliad o dribannau, baledi a phenillion a grynodd yr hynafiaethydd Ebenezer N. Williams ('Gwernyfed'; 1843–1913) o Ferthyr Tudful, casgliad sydd bellach yn y Llyfrgell Genedlaethol:

Mi welas ddwy lygotan
Yn llusgo *coach* yn llawan
O Gaerloyw i Gaerdydd
A Dic y Crydd yn *goachman*.

Un o nodweddion caneuon y werin yw eu bod, wrth fynd ar led ar lafar, yn magu amrywiadau. A dyna sy'n wir yn achos y triban hwn, oherwydd ceir fersiwn arall yng nghasgliad Tegwyn Jones (a godwyd ganddo o'r *Cardiff Times*, 14 Mehefin 1913) lle y mae'r goits yn dod i Gaerdydd, nid dros y ffin o'r dwyrain, ond o Ewenni yn y gorllewin, gan gludo peth o grochenwaith enwog y pentref hwnnw:

Mi welais ddwy lygotan
Yn llusgo *coach* yn llawan
O Ewenni i Gaerdydd
Â llestri pridd a halan.

Fel yn achos y tribannau yn gyffredinol, mae tinc tafodieithol amlwg i'r triban hwn, fel y tystia ffurfiau megis 'llygotan' a 'llawan'. Ond bu llawer o safoni ar iaith y tribannau wrth eu trosglwyddo o'r llafar i bapur, a dyna sy'n cyfrif, mae'n siŵr, am y ffaith mai 'Caerdydd' yw'r ffurf ar yr enw yn y fersiwn cyntaf a nodir yma, tra mai'r ynganiad tafodieithol 'Ca'rddydd' a ddiogelwyd yn yr ail.

Mewn nodyn yn ei gasgliad, mae Tegwyn Jones yn tynnu sylw at amrywiad arall eto ar y triban hwn. Mae'r fersiwn hwnnw'n dal i sôn am llestri pridd a halen, ond y tro hwn mae man cychwyn y daith wedi symud ymhellach i'r gorllewin, i Gaerfyrddin:

Mi welais ddwy lygodyn
Yn llusgo *coach* yn llawen
O dref Gaerfyrddin i Gaerdydd
Llawen llestri pridd a halen.

Yn ôl gohebydd yn *Y Darian*, 17 Mawrth 1927, roedd y fersiwn hwn ar y triban yn 'boblogaidd iawn gan weision ffermydd Sir Gâr ganrif neu fwy yn ôl'.

Yn *Y Cerddor* ym mis Mawrth 1893, cyhoeddwyd amrywiad ar y fersiwn o'r triban sy'n mynd 'O dref Gaerfyrddin i Gaerdydd', ynghyd â'r gerddoriaeth ar ei gyfer (sef rhan o alaw 'Bugeilio'r Gwenith Gwyn'). Un o benillion cân ychen ydyw yn *Y Cerddor*. Dywed un o olygyddion y cylchgrawn, D. Emlyn Evans, am y gân honno: 'Dro yn ôl darfu i hen gyfaill o Forgannwg adrodd i ni nifer o'r hen benillion a genid gan y bechgyn pan yn gyrru yr ychain, yn y sir ddiddorol a rhamantus honno, yn ei amser ef'; a cheir ar ddiwedd y pennill y math o fwrddwn sydd mor nodweddiadol o ganeuon ychen:

Fe welais ddwy lygodyn
Yn llusgo *coach* yn llawen
O Gaerfyrddin i Gaerdydd
A llestri pridd a halen. –
Oho! was i.

Yn *Y Gwladgarwr*, 13 Tachwedd 1869, ceir rhywun yn sôn iddynt glywed dyn ifanc yn canu'r triban hwn wrth aredig ar faes ger y Filltir Aur rhwng y Bont-faen a Phen-y-bont ar Ogwr, ond mynd yr oedd y goits o Lanelli i Gaerdydd yn y fersiwn hwnnw ar y triban, ac nid o Gaerfyrddin.

Cofnodir amrywiad arall eto fyth ar y triban hwn gan John Gilbert Evans yn ei gyfrol *Llyfr Hwiangerddi y Dref Wen* (1981):

Mi welais ddwy lygodyn
Yn llusgo pedair wagen
O Gaerloyw i Gaerdydd
A John y crydd yn gapten.

Dywedir yn y cylchgrawn *Cymru* yn 1916 fod y fersiwn hwnnw o'r triban ar lafar gwlad yn ardal Ffair-rhos yng Ngheredigion; a cheir fersiwn eithaf gwahanol arno yn y *Carmarthen Journal*, 4 Ebrill 1890:

Mi welais ddwy lygodyn
Yn llusgo *coach* a derwen
O Gaerloyw i Gaerdydd
A chrochan pridd a hufen.

Diddorol hefyd yw gweld yn *Llyfr Hwiangerddi y Dref Wen* sawl pennill arall sy'n enwi Caerdydd:

Gyrru, gyrru i Gasnewydd
I 'mofyn pwn o lestri newydd;
Gyrru, gyrru i Gaerdydd
I 'mofyn pwn o lestri pridd.

Hai, gel* bach, tua Chaerdydd
I 'mofyn pwn o lestri pridd;
Hai, gel bach, i Aberhonddu,
Dwmbwr-dambar, llestri'n torri.
*cel = ceffyl

Dafi bach a minnau
Yn myned i Gaerdydd,
Dafi'n prynu 'sgidiau
A minnau'n twyllo'r crydd.

(b) *Triban serch*

Mae nifer dda o dribannau Morgannwg yn ymdroi ym myd serch, ac un felly yw'r ail driban yng nghasgliad Tegwyn Jones sy'n enwi Caerdydd. Mae'n driban sy'n cyfuno'n effeithiol hiwmor y gerdd ffwlbri a gormodiaith

y gân serch. Fe'i codwyd gan Tegwyn Jones o'r cylchgrawn *Cyfaill yr Aelwyd*, Awst 1884, lle y nodir ei fod yn un o'r tribannau a gasglwyd gan William John ('Gwilym Glan Afan') o Bont-rhyd-y-fen, a fu farw yn 1907:

Mi gariaf rhwng fy mreicha
Gaerdydd ac Abertawa,
A Chasnewydd ar fy mhen
O serch at Gwen liw'r bloda.

Nid oes lle amlwg i Gaerdydd yn nhribannau Morgannwg, felly, ac ni allwn gasglu llawer mwy am y lle o'r tribannau uchod na'i fod yn dref o faint, a honno mewn man allweddol ar y briffordd trwy Forgannwg. (Byddai'n dda gweld cystadleuaeth llunio triban yn cynnwys yr enw 'Caerdydd' yng ngholofn 'Pobol y Rhigwm' yn *Y Dinesydd* neu yn rhestr testunau Eisteddfod Gadeiriol Caerdydd.) Ond fe geir tribannau sy'n enwi mannau sydd erbyn hyn yn rhan o'r ddinas, megis Llandaf a'r Eglwys Newydd, Trelái a Thyllgoed, Rhiwbina a Radur, ac fe ddychwelwn at y rheini yn y golofn hon rywbryd eto, os byw ac iach.